

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Viite OKM/32/040/2015

Asia **Ehdotus museopoliittiseksi ohjelmaksi**

Yleistä

Museopoliittisessa ohjelmassa linjataan museoalan keskeiset menestystekijät vuoteen 2030. Visiona on, että Suomessa on Euroopan ajankohtaisimmat museot ja innostuneimmat asiakkaat.

Ohjelmassa käsitellään museoalan menestystekijöitä kuuden kehittämiskokonaisuuden kautta. Kokonaisuuksien toimenpide-ehdotukset kohdistuvat museotoiminnan yleisten tavoitteiden uudistamiseen sekä osaamisen, toimintatapojen, rakenteiden ja rahoituksen kehittämistä koskeviin linjauksiin. Kokoelmatyö ja digitaalisuus on nostettu omiksi kokonaisuuksikseen

Toimenpiteisiin on liitetty ehdotukset niiden vastuutahoiksi. Lisäksi ohjelmassa tarkastellaan museolakia ja sen uudistamistarpeita. Alueelliseen ja valtakunnalliseen museotoimintaan esitetään vastuiden, rakenteiden ja rahoituksen huomattavaa uudistamista. Nykyinen järjestelmä esitetään korvattavaksi kansallisilla museoilla, valtakunnallisilla ja alueellisilla vastuumuseoilla.

Ehdotus sisältää runsaasti hyvin harkittuja, kunnianhimoisia ja tärkeitä toimenpide-ehdotuksia. Ohjelma on vahvasti strateginen ja kirjoitettu otteella, joka on tunnusomaista julkishallinnon nykyiselle ohjelmatyölle. Teksti on tästä huolimatta sujuvaa ja helppolukuista. Toimintaympäristön muutosten ja tarjolla olevien mahdollisuuksien analyysit ovat pääosin onnistuneita. Myös kehittämiskokonaisuudet toimenpide-ehdotuksineen on pääosin onnistuneesti hahmotettu.

Monet toimenpide-ehdotukset ovat todellisuutta tai nähtävillä olevia etenemissuuntia jo nyt, mutta vain osaksi. Museoalan toimijoiden kesken on suuria eroja. Tämä saattaa johtua eroista osaamisessa ja asenteissa, mutta merkittävin tekijä lienee museoiden keskenään hyvin epätasaiset voimavarat. On selvää, ettei tätä perusongelmaa kyetä ratkaisemaan nykyisillä rakenteilla tai aiempaa toistavalla kulttuuri- ja museopolitiikalla.

Ohjelman näkökulma on edellä todetusta huolimatta yllättävän instituutio-, kokoelma- ja rakennuskeskeinen. Muuttuvan toimintaympäristön analyysissä, kestävä kehityksen yhteydessä esimerkiksi sivuutetaan ehkä keskeisin näkökulma eli kulttuuriympäristö osana ympäristöpolitiikkaa ja kestävä kehitystä. Muilta osin toimintaympäristön muutoksen kuvaus, erityisesti reagoitiherkkyiden korostaminen on varsin hyvin kohdallaan.

Ohjelma voisi todeta vieläkin vahvemmin, että kulttuuriperintö on yksi yhteiskunnan elinvoimalle, jatkuvuudelle sekä innovatiiviselle ja kestäväälle uudistumiselle olennaisista infrastruktuureista. Museokentällä on oma roolinsa ja vastuunsa sen vaalimisessa.

Ohjelman taloudelliset vaikutukset

Koko ohjelman osalta todetaan, ettei sillä tule olemaan taloudellisia vaikutuksia. Käytännössä monet ehdotukset edellyttävät toteutuakseen lisärahoitusta, ainakin jos niillä tavoitellaan ohjelmassa kuvattua myönteistä vaikuttavuutta. Ohjelman hyviä tavoitteita ei tulisi jättää nollarahoituksen armoille. Rahoitustarpeiden taustaksi olisi ollut paikallaan analysoida tarkemmin, ainakin esimerkinomaisesti, olevia rahoitusmahdollisuuksia. Erityisen keskeistä rahoituksen turvaaminen on alueelliselle kulttuuriympäristötoiminnalle. On vaikeaa nähdä, miten nykyisestä, epätasapainoisesta ja aukollisesta tilasta päästään kattavaan, tasalaatuiseen ja vaikuttavaan kulttuuriympäristön vaalimiseen alueellisten vastuumuseoiden kautta, jos työhön ei voida suunnata nykyistä enemmän voimavaroja. Lisäresursoinnin tulisi tapahtua niin, että Museoviraston vastaavat, kansallisen tason voimavarat eivät vähene.

Museopoliittisen ohjelman esittämällä rakenteellisilla tavoitteilla ja museoiden rahoitusjärjestelmään toivottavasti sisällytettävillä kannustinmalleilla on mahdollista ohjata museokenttään muutosta. Valtion rahoitus tulee ohjata kansallisten museoiden lisäksi nimenomaan museoille, joilla on edellytykset mahdollisimman tehokkaasti ja kehitysorientoituneesti huolehtia kriittisestä kulttuuriperintöinfrastruktuurista ja kulttuuriperinnön yhteiskunnallisten vaikutusten ja hyötyjen toteutumisesta toimintaympäristön jatkuva muutos huomioon ottaen.

Museoalan rakenteet

Yksi työryhmän keskeisistä tehtävistä oli ottaa kantaa museolaitoksen rakenteeseen, valtionosuusjärjestelmän toimivuuteen ja rahoituksen kohdentumisen perusteisiin. Kaikkia näitä teemoja sivutaan ohjelman eri osissa, mutta konkreettista näkemystä erityisesti rakenteen ja rahoituksen muutoksiksi ei kaikilta osin esitetä. Näiltä osin ohjelmaa vaivaa asemaan jääminen odottamaan eri tahdissa etenevän valtion rahoitusjärjestelmän kokonaisuudistusta.

Samaan aikaan uudistuvat myös maakuntahallinto ja valtion aluehallinto. Kyse on valtion, kuntien ja kuntayhtymien vastuiden valtavasta uusjaosta. Ongelmaksi muodostuu, että museopoliittinen ohjelma ei anna rahoitusuudistuksen valmistelulle vahvaa ja konkreettista näkemystä toivottavasta muutoksen toteutustavasta tai suhteesta murroksessa olevan toimintaympäristöön. Tilanne edellyttää museopoliittisen ohjelman aktiivista ja nopeasti reagoivaa toimeenpanoa ja seurantaa.

Museoalan rakenteen toivotaan muuttuvan niin, että tavoiteltaisiin nykyistä vahvempia ja vaikuttavampia toimintayksiköitä. Ohjauksivälineeksi tunnistetaan valtion perusrahoituksen ulkopuolinen kannustinrahoitus. Ohjelma ei kuitenkaan ota erityisesti kantaa siihen, millaisia vahvemmat ja vaikuttavammat yksiköt olisivat ja miten rahoituksen kohdentaminen muuttuisi.

Ehdotetut uudet alueelliset tehtävät ovat sinänsä onnistuneita ja kannatettavia. Alueellisen museotoiminnan järjestämisen periaatteet ovat hyvin muotoiltuja ja tavoiteltavia. Museovirastonkin intressissä on mahdollisimman toimintakykyinen ja laaja-alainen alueellinen toimijaverkko.

Selvitys alueellisen museotoiminnan tilasta ja maakunta- ja aluetaidemuseojärjestelmän kehittämistarpeista jää ainakin kulttuuriympäristön osalta puutteelliseksi. Järjestelmän tilaa ei voi arvioida eikä kehittämistarpeita esittää ilman että ne suhteutetaan Museoviraston asemaan ja rooliin, sen ja muun museokentän suhteisiin. Tilanearviota on toki vaikeaa laatia nykyisessä erittäin poikkeuksellisessa tilanteessa,

jossa valtion, maakuntien ja kuntien suhteet ovat muutoksessa, jossa valmistellaan maakuntahallintoa ja jossa valtion keskus- ja aluehallinnon rakenteita uusitaan.

Nykyisten maakuntamuseoiden kulttuuriympäristötyön voimavarat ovat epätasaiset ja niiden pysyvyys etenkin keskisuurissa ja pienissä museoissa on epävarmaa. Yhteistyö- ja työnjakosopimuksista huolimatta näyttää siltä, että toiminnan tilapäiset katkokset tai voimavarojen pysyvämpi vähentäminen on museoille vain ilmoitusasia. Oletuksella, että Museovirasto on voimavaroistaan riippumatta aina velvollinen ja kykenevä paikkaamaan maakuntamuseoita.

Museoiden kulttuuriympäristötyön luotettavuudesta ja laaja-alaisuudesta voi siis olla montakin mieltä. Yksikään maakuntamuseoista ei ole täyden palvelun toimija, jos palveluiden oletetaan sisältävän myös vesiin liittyvän kulttuuriperinnön sekä monialaisen, myös sotien jälkeiset ympäristöt hyvin kattavan restaurointiosaamisen. Tähänkin on aihetta reagoida museolakia uudistettaessa (vrt. Museolaki ohjaa ja säätelee).

Ohjelmassa on esitetty näkemys vahvoista alueellisista vastuumuseoista. Niiden osalta on tehty esitys rakenteen uudistamiseksi, niin että alueelliset vastuumuseot korvaavat nykyisen maakunta- ja aluetaidemuseojärjestelmän. Esitys on kannatettava mutta vaatii konkretisointia ja harkintaa.

On ilmeistä, että maakuntamuseoita on nykyisin liikaa. Onkin aihetta harkita vastuumuseoiden verkoston kokoa ja luonnetta. Ohjelmassa esitetyt vastuumuseot voi keskittää vahvimpiin maakuntakeskuksiin ja ensi sijassa yliopistokaupunkeihin. Hyvin resursoidut, yhden luukun palvelua tarjoavat osaamiskeskukset – luvultaan esimerkiksi kymmenkunta – ovat ainakin kulttuuriympäristötyössä suositeltavin, ainakin selvittämisen arvoinen vaihtoehto.

Muutoksen kannustimena on syytä käyttää valtion rahoituksen kohdentamista yhteenliittymiin ja verkostoihin, joilla saavutetaan taloudellista tehokkuutta vahvistavaa synergiaa ja varmistetaan asiakaslähtöisten, alueellisia erityispiirteitä vastaavien palveluiden tuottaminen. Näin turvataan keskeisen kulttuuriperintöinfrastruktuurin ylläpito. Edellä todettujen osaamiskeskusten ohella malleja voivat olla myös jo testatut museokeskus-tyyppiset ratkaisut tai kevyemmät ja verkostomaiset, esimerkiksi liikenteen alan museoiden Trafiikki ry:n kaltaiset museoketjut.

Vahvempien ja vaikuttavampien alueellisten museoiden aikaansaamiseksi valtion tulisi tukea ja ohjata toiminta-alueen kuntien (museoiden) rahoituspohjan laajentamistavoitteita valtion rahoituskannustimella, esimerkiksi yliopistojen varainhankinnan tavoin. Oleellista on, että palvelumuotoilu on kohdallaan ja että löydetään museon omistajuudesta riippumatta joustavia malleja moninaisten toimijoiden yhteenliittymille. Nykyiset omistajuusratkaisut ovat omiaan jäykistämään muutenkin aliresursoituja rakenteita.

Joustavia yhteenliittymiä ja verkostoja rakentavien, moninaisten ja miksei myös monialaisten toimijoiden perusrakenteena toimii hyvin museopoliittisen ohjelman näkemys jo olemassa olevasta alan hierarkiasta: Kansalliset museot, alueelliset vastuumuseot, valtakunnalliset vastuumuseot ja paikallismuseot. Nimityksiin esitetään muutoksia, mutta muun muutostarpeen analyysi jää tässäkin täsmentymättä ja rahoituksen kriteereiden määrittelyvaiheen tehtäväksi.

Museoviraston roolista

Kehittämiskokonaisuuksien hyviä toimenpide-ehdotuksia vaivaa tietty siiloutuminen ja toimijoiden suppeus. Museoviraston on helppo tunnistaa vastuunsa ja kehittämishalunsa niissäkin kohdissa, joissa sitä ei ole osoitettu toimijaksi tai muun museokentän yhteistyötahoksi. Tämä pätee kaikkien tavoitekokonaisuuksien toimenpide-ehdotuksiin, ainakin kulttuuriympäristön huomioimisen ja integroinnin osalta.

Ohjelma toteaa yleisellä tasolla, että Museoviraston tehtävät tarkistetaan ohjelman toimeenpanon yhteydessä. Erityisen tärkeää viraston kannalta on riittävällä tavalla määritellä Museoviraston ja Kansallismuseon ohjaus- ja kehittämistehtävät museokentän suuntaan. Tärkein ja kiireellisin määrittely koskee alueellisten ja valtakunnallisten vastuumuseoiden tehtävien ohjausta. Lisäksi on huomioitava myös Museoviraston tehtäväkenttä, joka ei liity suoraan museoihin vaan esimerkiksi sen suhteisiin muuhun valtionhallintoon, valtion kiinteistöyksiköihin tai kirkkokuntiimme.

Kehittämiskohteessa Kansalliset museot ja Museoviraston kehittämistoiminta, Kansalliset suunnannäyttäjät on otettu kantaa myös Museoviraston rooliin. Virasto on jo nyt kulttuuriympäristön vaalimisessa keskeisin ja yhä laaja-alaisempi kehittäjä. Työtä tehdään tiiviissä yhteistyössä museokentän kanssa. Tätä on – kuten ehdotetaankin – syytä jatkaa, ja nimenomaan Museoviraston ja muun museokentän yhteistyönä.

Museovirasto pitää suotavana, että sillä olisi käytössään Ruotsin Riksantikvarieämbetetin Forskning och utveckling -rahoitusta (FoU) vastaava tutkimuksen ja kehittämistyön voimavara. Sen lähtökohtanahan on ajatus kulttuuriperintöalan keskusviraston toiminnan perustumisesta kulttuuriperinnön sisältöjä sekä yhteiskunnallisia merkityksiä koskevaan tietoon. Huomattavan osan rahoituksesta käyttävät viraston ulkopuoliset, kilpailutetut tutkimuslaitokset ja tutkimusryhmät.

Ohjaus ja työnjako

Toiminnan tehokkuuden ja vaikuttavuuden kannalta on välttämätöntä määritellä nykyistä kirikkaammin eri tason ohjausrooli erityisesti museoiden kokoelmiin ja kulttuuriympäristön vaalimiseen liittyvissä tehtävissä. Maakuntamuseoiden ja valtakunnallisten erikoismuseoiden rooli on ollut osittain päällekkäinen ja eri toimijoiden todellinen voimavara vastata erityisesti valtakunnallisiksi kehittämisvastuiksi nimetyistä tehtävistä varsin kirjava.

Museopoliittisessa ohjelmassa näitä tavoitteita on tarpeen konkretisoida, esimerkiksi kokoelmapolitiikan osalta seuraavasti: Kansallisella tasolla vastataan yhteensopivasta järjestelmäinfrastruktuurista ja valtakunnallisesta työnjaosta, eräänlaisesta museokokoelmien tiekartasta. Maakuntamuseot vastaavat kokoelmapolitiikkaan, kokoelmanhallintajärjestelmiin, logistiikkaan ja konservointiin liittyvästä ohjauksesta alueillaan. Valtakunnallisten vastuumuseoiden rooli keskittyy kokonaan sisällölliseen erikoisalaansa liittyviin erityiskysymyksiin.

Valtakunnallisten vastuumuseoiden tarvetta, roolia ja määrää on tarkasteltava erityisen huolellisesti. Tässä arviointivaiheessa on mahdollista ohjata kannustinrahoituksella ohjelmassa määritellyllä tavalla vahvempien ja vaikuttavampien toimintayksikköjen tai yhteenliittymien syntymistä. Valtionosuuden edellytyksenä tulee olla vaatimus kokoelmapoliittisesta ohjelmasta sekä sitoutuminen käyttämään kansallisia kokoelmanhallinta- ja avaamisinfrastruktuureja. Lisäksi on huolehdittava siitä, että kansallisten museoiden lailla säädetyille vastuualueille ei nimetä valtakunnallisia vastuumuseota. On hyvä harkita tuleeko ”valtakunnallinen” nimenä liian lähelle kansallista museota.

Museologia

Osaavan ja oppivan museoalan yhteydessä huomiota kiinnittää museologian aseman korostaminen. Se ei ole yhtä kuin kulttuuriperinnön tai kulttuuriympäristön laaja ja monitieteinen tutkimus. Pelkkä museologia ei avaa niitä laajempia näkökulmia ja yhteyksiä tutkimukseen, joita ohjelmassa painotettu museoalan moniammatillisuus ja museoiden toiminnan monimuotoisuus edellyttävät. Viittaamme myös ylempänä olevaan FoU-kommenttiimme

Tietosuoja ja kokoelmatietojen jakaminen

Ehdotuksessa museopoliittiseksi ohjelmasi kohdassa Museolaki ohjaa ja säätelee, viitataan toimenpiteissä Euroopan unionin tietosuoja-asetukseen. Museovirasto pitää välttämättömänä, että kansallisella lainsäädännöllä EU:n tietosuoja-asetuksen antamien mahdollisuuksien rajoissa turvataan museoiden oikeus tehtävien hoidon edellyttämään henkilötietojen keräämiseen, käsittelyyn ja esittämiseen.

Museopoliittisen ohjelman toimeenpano ja seuranta

Museovirasto pitää tärkeänä, että museopoliittiselle ohjelmalle laaditaan seuranta- ja toteuttamissuunnitelma. Suunnitelma ja sen seurantaryhmä sitouttaa keskeiset toimijat ohjelman toteuttamiseen. Suunnitelmaa tarvitaan ohjelman konkretisointiin sekä mahdolliseen täsmentämiseen tai muuttamiseen nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä.

Osastonjohtaja

Mikko Härö

Johtaja

Tiina Mertanen